

नमो नमः सर्वेभ्यः
Greetings to all of you

संस्कृतभाषा शिक्षणे भवताम् हार्दम् स्वागतम्

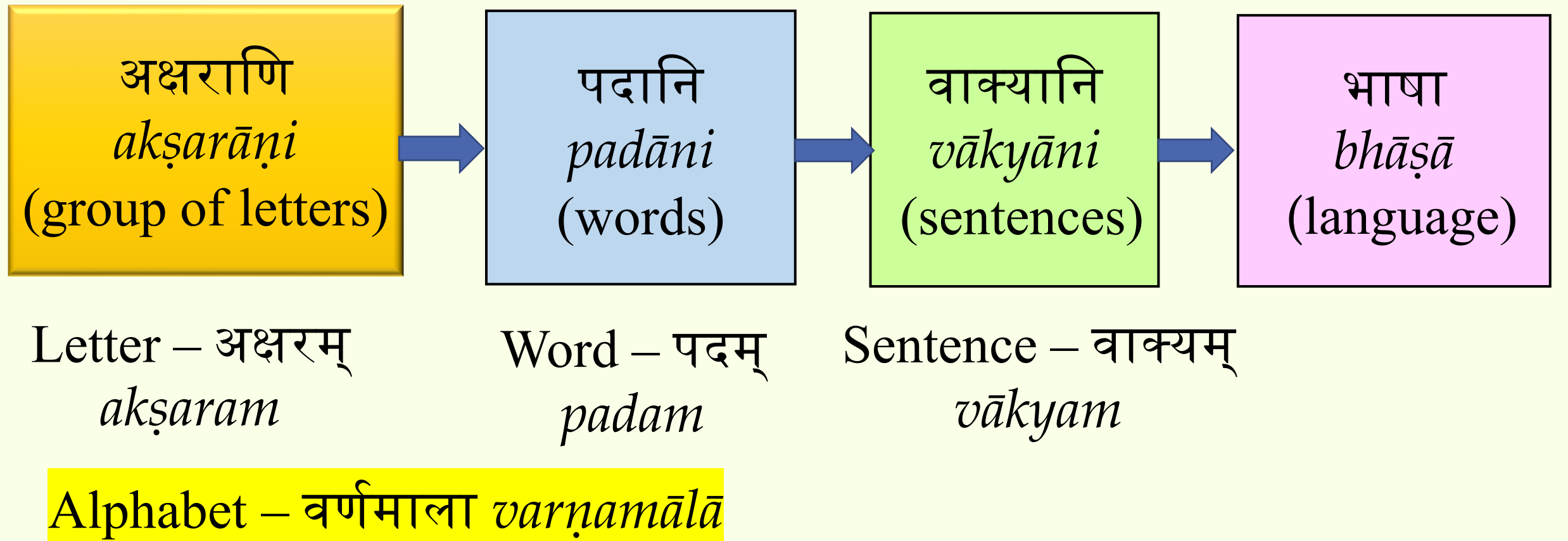
A heartfelt welcome to you all for
Sanskrit learning.

वर्णमाला
Sanskrit Alphabet

What is Language?

- Letters when put together to intelligently express thoughts and feelings, is called a word.
- A group of words form a sentence.
- Sentences put together so that another may understand what one wishes to express, then becomes language.

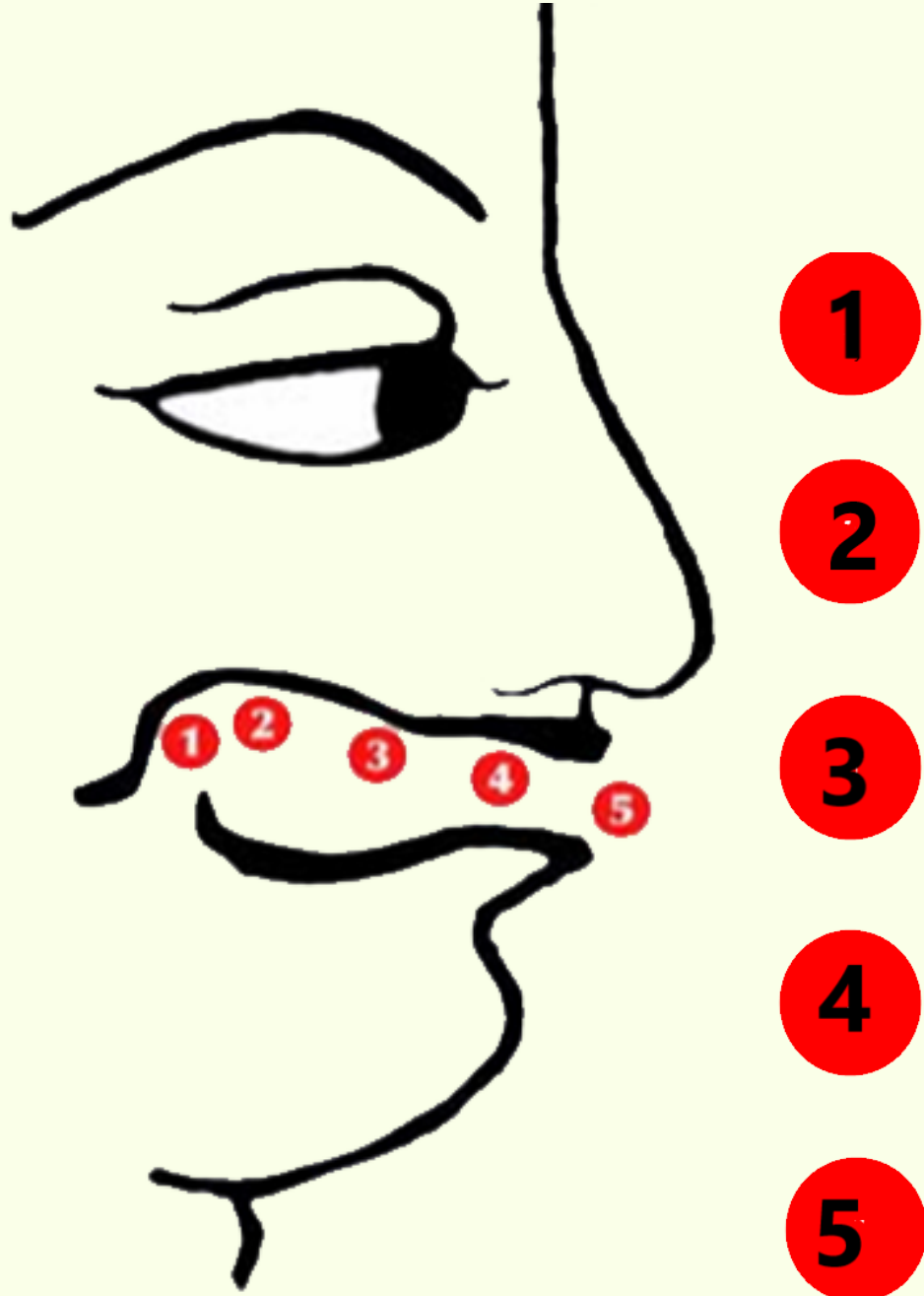

- Sanskrit is a sound-based language. Unlike English, where for example, the symbol “c” is pronounced in a number of different ways in words like cat, city, charming, or czar. In Sanskrit, there is a perfect one-to-one correspondence between what is written (letter) and what is pronounced (sound).
- Any script can be used for Sanskrit as long as this one-to-one correspondence between the letter and the sound is maintained. The most commonly used script for Sanskrit is called देवनागरी (*devanāgarī*).
- For those unfamiliar with the *devanāgarī* script, the international transliteration is a guide to the proper pronunciation of the Sanskrit letters. For example,

अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ लृ ए ऐ ओ औ are written as *a ā i ī u ū ṛ ṝ ḷ e ai o au*.

Transliteration table is given in my two books.

देवनागरी letters are pronounced from the throat to lips of the vocal cord of the vocal anatomy – the places of sound articulation.

Place of Origin	Named After Place of Articulation
कण्ठः Throat	कण्ठ्यः Guttural
तालु Palate	तालव्यः Palatal
मूर्धा Roof	मूर्धन्यः Cerebral
दन्तः Tooth	दन्त्यः Dental
ओष्ठः Lip	ओष्ठ्यः Labial

Vowel is called स्वरः

स्वयं राजते इति स्वरः – That which shines (can be pronounced) on its own (without the help of any other letter) is स्वरः (*svarah*).

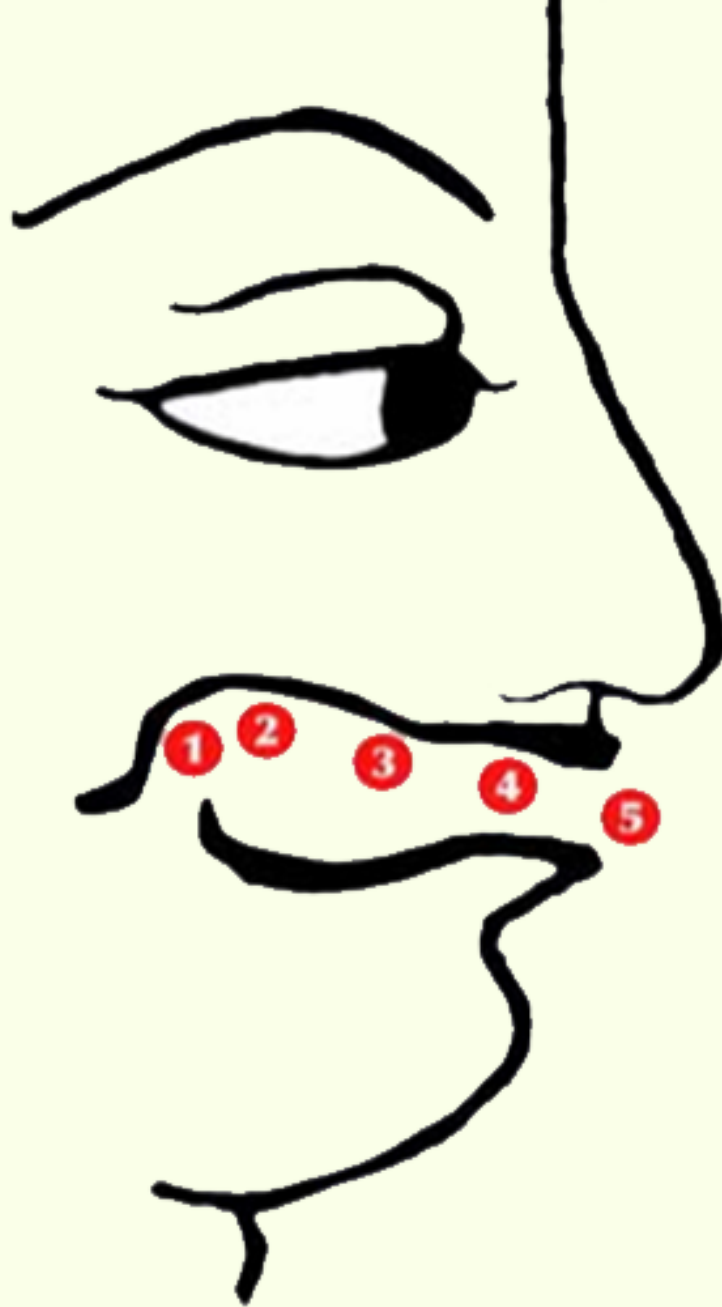
- There are thirteen vowels.
- They are divided into simple vowels and diphthongs (combination of two simple vowel sounds).
- Every simple vowel, except one has a short and a long form.

Simple Vowels		Diphthongs
Short Vowels ह्रस्वः अ a, इ i, उ u, ऋ ṛ, ॠ ṝ	Long Vowels दीर्घः आ ā, ई ī, ऊ ū, ॠ ṝ	ए e, ऐ ai, ओ o, औ au are also long.

अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ लृ ए ऐ ओ औ

Point of Articulation of the Vowels

अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ऌ ए ऐ ओ औ

1. कण्ठ्याः Gutturals अ (a), आ (ā)

2. तालव्याः Palatals इ (i), ई (ī)

3. मूर्धन्याः Cerebrals ऋ (ṛ), ॠ (ṝ)

4. दन्त्याः Dentals ऌ (ḷ)

5. ओष्ठ्याः Labials उ (u), ऊ (ū)

कण्ठतालु Guttural + Palatal ए (e), ऐ (ai)

कण्ठोष्ठम् Guttural + Labial ओ (o), औ (au)

<p>अ</p> <p>अश्वः <i>aśvaḥ</i> horse अजः <i>ajaḥ</i> goat</p>	<p>आ</p> <p>आकाशः <i>ākāśaḥ</i> sky आत्मा <i>ātmā</i> Self</p>	<p>इ</p> <p>इषुः <i>iṣuḥ</i> arrow इदम् <i>idam</i> this</p>	<p>ई</p> <p>ईहमृगः <i>īhamṛgaḥ</i> wolf ईश्वरः <i>Īśvaraḥ</i> Lord</p>
<p>उ</p> <p>उरगः <i>uragaḥ</i> snake उमा <i>umā</i> Parvati</p>	<p>ऊ</p> <p>ऊर्णा <i>ūrṇā</i> wool ऊर्मिः <i>ūrmīḥ</i> wave</p>	<p>ऋ</p> <p>ऋषिः <i>ṛṣiḥ</i> sage ऋणम् <i>ṛṇam</i> debt</p>	<p>ऋ, लृ</p>
<p>ए</p> <p>एकम् <i>ekam</i> one एव <i>eva</i> only, just</p>	<p>ऐ</p> <p>ऐरवतः <i>airavataḥ</i> (Indra's elephant)</p>	<p>ओ</p> <p>ओम् <i>om</i> ओष्ठः <i>oṣṭhaḥ</i> lip</p>	<p>औ</p> <p>औषधिः <i>auśadhiḥ</i> herb औष्ण्यम् <i>auṣṇyam</i> heat</p>

Consonant is called व्यञ्जनम्

परेण स्वरेण व्यज्यते इति व्यञ्जनम् –That which manifests with the help of succeeding स्वरः is व्यञ्जनम् (*vyañjanam*). There are thirty-three consonants.

क् ख् ग् घ् ङ् च् छ् ज् झ् ञ् ट् ठ् ड् ढ् ण् त् थ् द् ध् न् प् फ् ब् भ् म् य् र् ल् व् श् ष् स् ह्
k kh g gh ṅ c ch j jh ṣ ṭ ṭh ḍ ḍh ṇ t th d dh n p ph b bh m y r l v ś ṣ s h

The slanted line underneath the letter is called हलन्तः (*halantaḥ*). To facilitate the pronunciation of the consonants, the vowel अ (*a*) is added after each consonant. For example, क् + अ = क k + a = ka; ख् + अ = ख kh + a = kha

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ ट ठ ड ढ ण त थ द ध न प फ ब भ म य र ल व श ष स ह
ka kha ga gha ṅa ca cha ja jha ṣa ṭa ṭha ḍa ḍha ṇa ta tha da dha na pa pha ba bha
ma ya ra la va śa ṣa sa ha

The consonants are classified according to either the (1) type of effort used in pronouncing them or (2) the point from where the sound originates.

Effort प्रयत्नाः Place स्थानानि	स्पृष्टाः formed by complete contact of the organs of speech						ईषत्स्पृष्टाः Slightly contact	ईषद्विवृताः Slightly open	
	Hard		Soft					Hard	Soft
	non- aspirate अल्पप्राणाः	aspirate महाप्राणाः	non- aspirate अल्पप्राणाः	aspirate महाप्राणाः	non-aspirate अल्पप्राणाः		aspirate महाप्राणाः		
	1 st of class	2 nd of class	3 rd of class	4 th of class	5 th nasal	Semi vowels	Sibilants		
कण्ठ्याः Gutturals	क ka	ख kha	ग ga	घ gha	ङ ṅa			ह ha	
तालव्याः Palatals	च ca	छ cha	ज ja	झ jha	ञ ña	य ya	श śa		
मूर्धन्याः Cerebrals	ट ṭa	ठ ṭha	ड ḍa	ढ ḍha	ण ṇa	र ra	ष ṣa		
दन्त्याः Dentals	त ta	थ tha	द da	ध dha	न na	ल la	स sa		
ओष्ठ्याः Labials	प pa	फ pha	ब ba	भ bha	म ma	व va			

Place	Hard		Soft				Hard	Soft
	Non-aspirate	Aspirate	Non-aspirate	Aspirate	Nasal	Semi vowels	Sibilants	
कण्ठ्याः Gutturals	क ka	ख kha	ग ga	घ gha	ङ ṅa			ह ha
तालव्याः Palatals	च ca	छ cha	ज ja	झ jha	ञ ña	य ya	श śa	
मूर्धन्याः Cerebrals	ट ṭa	ठ ṭha	ड ḍa	ढ ḍha	ण ṇa	र ra	ष ṣa	
दन्त्याः Dentals	त ta	थ tha	द da	ध dha	न na	ल la	स sa	
ओष्ठ्याः Labials	प pa	फ pha	ब ba	भ bha	म ma	व va		

Conventionally letters in Sanskrit are referred by adding कार at the end of the vowel or a consonant. अ – अकार, आ – आकार, इ – इकार, ई – ईकार, उ – उकार, क् – ककार, ख् – खकार, etc. र् is referred to as रेफ and not रकार ।

Letters when put together to intelligently express thoughts and feelings, is called a word. For example,

अध्यापकः (male teacher) = अ + ध् + य् + आ + प् + अ + क् + अ + ः = अकार + धकार + यकार + आकार + पकार + अकार + ककार + अकार + विसर्गः ।

- ः विसर्गः – Takes the sound of the हकार plus the vowel before the विसर्गः ।
- य् + आ = या Vowel following a consonant आ is replaced by a symbol ा
- ध् + य् – Conjunct consonant. No vowel between the consonants. ध् + य् = ध्य् ।
- कुंभः (jar) – अनुस्वारः a nasal sound represented by a dot above the letter.

Vowel following a Consonant

- In Sanskrit, a consonant followed by a vowel is not represented by writing the symbols of the two separate letters. Instead, it is represented by a combination of the consonant symbol and an abbreviated form of the vowel.
- Thus, each vowel is represented by two symbols – one that represents the vowel when it is at the beginning of a word or stands alone, and one that is added to a consonant when the vowel follows that consonant. For example, **आकाशः** = आ + क् + आ + श् + अ + ः = आकार + ककार + आकार + शकार + अकार + विसर्गः । The middle आ is written as ा क् + आ = का ।

इच्छति = इ + च् + छ् + अ + त् + इ । The last इ is written as ि । त् + इ = ति ।

गुरुः = ग् + उ + र् + उ + ः = ग् + उ = गु र् + उ = रु र् + ऊ = रू ।

अ	Ø	क् + अ = क <i>ka</i>	मनः <i>manah</i>
आ	ा	क् + आ (ा) = का <i>kā</i>	आत्मा <i>ātmā</i>
इ	ि	क् + इ (ि) = कि <i>ki</i>	इति <i>iti</i>
ई	ी	क् + ई (ी) = की <i>kī</i>	सीता <i>sītā</i>
उ	ु	क् + उ (ु) = कु <i>ku</i>	मधुसूदनः <i>madhusūdanaḥ</i>
ऊ	ू	क् + ऊ (ू) = कू <i>kū</i>	
ऋ	ृ	क् + ऋ (ृ) = कृ <i>kṛ</i>	कृष्णः <i>kṛṣṇaḥ</i>
ॠ	ॡ	क् + ॠ (ॡ) = कृ <i>kṛ</i>	
ए	े	क् + ए (े) = के <i>ke</i>	केशवः <i>keśavaḥ</i>
ऐ	ै	क् + ऐ (ै) = कै <i>kai</i>	सदैव <i>sadaiṇa</i>
ओ	ो	क् + ओ (ो) = को <i>ko</i>	मोक्षः <i>mokṣaḥ</i>
औ	ौ	क् + औ (ौ) = कौ <i>kau</i>	नौका <i>naukā</i>

विसर्गः (*visargah*) - विसर्गः is the two dots after a word and takes the sound of the consonant ह् (हकार) plus the स्वरः before the विसर्गः । For example,

- **रामः** = र् + आ + म् + **अ** + ः. The स्वरः before the विसर्गः is **अ** so the pronunciation of the visarga will be the **ह् + अ = ह** sound in the end.
- **हरिः** = ह् + अ + र् + **इ** + ः. The स्वरः before the विसर्गः is **इ** so the pronunciation of the visarga will be the **ह् + इ = हि** sound in the end.
- **गुरुः** = ग् + उ + र् + **उ** + ः. The स्वरः before the विसर्गः is **उ** so the pronunciation of the visarga will be the **ह् + उ = हु** sound in the end.
- **वानराः** = व् + आ + न् + अ + र् + **आ** + ः. The स्वरः before the विसर्गः is **आ** so the pronunciation of the visarga will be the **ह् + आ = हा** sound in the end.

अनुस्वारः (*anusvārah*) - is the nasal sound represented by a dot above the letter. Following is an अनुस्वारसन्धिः (consonant sandhi). When म् (मकार) is the last letter of a word

- and is followed by another word beginning with a consonant, then the मकार converts into a dot and places itself above the previous letter.
अहम् बालिका = अहं बालिका । I am a girl.
- If the मकार is at the end of the sentence it does not become a अनुस्वारः ।
बालकः अहम् = बालकः अहम् । I am a boy.

Words like शङ्करः, चञ्चलः, पण्डितः, शान्तः, and कुम्भः are also written as शंकरः, चंचलः, पंडितः, शांतः, and कुंभः । The अनुस्वारः is the nasal of the consonant immediately following it.

Conjunct Consonants

- In words, two or more consonants can come together before a vowel sound. In Sanskrit, as many as five consonants can come together in this way! This combination of two or more consonants is called a conjunct consonant.
आत्मा = आ + त् + म् + आ Self; औष्ण्यम् = औ + ष् + ण् + य् + अ + म् heat
स्वास्थ्यम् = स् + व् + आ + स् + थ् + य् + अ + म् health.
- A certain amount of familiarity of conjunct consonants is a must but a mastery of all possible conjunct consonants can wait.
- Most of the conjunct consonants can be divided into five groups.

Group 1 A fragment of the first consonant is retained, and the second consonant is written in full.

र् + आ + ज् + य् + अ + म् = राज्ज्यम् (kingdom)

प् + उ + स् + त् + अ + क् + अ + म् = पुस्तकम् (book)

Group 2 The second consonant is placed below the first consonant.

व् + इ + द् + य् + आ = विद्या (knowledge)

ग + ङ् + ग् + आ = गङ्गा (Ganges)

Group 3 Conjunct consonants with (र्) are formed differently.

When (र्) is the first member of the conjunct consonant, the symbol for (र्) is placed above the second member.

अ + र् + ज् + उ + न् + अः = अर्जुनः (third of the Pandava princes)

ध् + अ + र् + म् + अः = धर्मः (right conduct)

When (र्) is the second member of the conjunct consonant, it is represented by a slanted line attached to the side of the first member.

क् + र् + अ + म् + अः = क्रमः (system)

प् + र् + अ + ण् + आ + म् + अः = प्रणामः (prostration)

Group 4 Conjunct consonants with श् as the first member have a special symbol for श् when the consonant that follows is ल्, व्, र्, च्, and न् । If any other consonants follow, श् drops the vertical line, as in group 1 consonants.

व् + इ + श् + ल् + ए + षः = विश्लेषः (separation)

अ + श् + व् + अः = अश्वः (horse)

श् + र् + ई = श्री (wealth);

प् + अ + श् + च् + इ + म् + अः = पश्चिमः (west)

प् + र् + अ + श् + न् + अः = प्रश्नः (question), प् + अ + श् + य् + अ = पश्य (see)

श्ल शश्च

Group 5 Some special forms of commonly used conjunct consonants are given below.

क् + ष् = क्ष्; र् + अ + क् + ष् + आ = रक्षा (protection); धर्मक्षेत्रे, कुरुक्षेत्रे

ज् + ज् = ज्ञ्; ज् + ज् + आ + न् + अ + म् = ज्ञानम् (knowledge)

त् + र् = त्र्; न् + ए + त् + र् + अ + म् = नेत्रम् (eye)

दण्डः (*daṇḍah*) - | end of the sentence or one section of a verse. || end of the verse or a paragraph. There are no other punctuation marks in Sanskrit.

Correct Pronunciation

In Sanskrit each letter has a unique sound and is pronounced.

- Hindi speaking folks have a tendency **not** to pronounce the ending short अ ।
राम, रामायण, कृष्ण, शिव *rāma***a**, *rāmāyaṇa***a**, *kṛṣṇa***a**, *śiva***a**
- **Pronunciation of the visarga.** For example,
रामः ह् + अ = ह् sound in the end; हरिः ह् + इ = हि sound in the end.
गुरुः ह् + उ = हु sound in the end; वानराः ह् + आ = हा sound in the end.
- **Pronunciation of the sibilants** श् ष् स् ळ ण् स
श् - शिवः ष् - कृष्णः स् - सरस्वती śiva kṛṣṇa sarasvati
- **Conjunct Consonant** ज्ञ् = ज् + ञ्; ज्ञानम् = ज् + ञ् + आ + न् + अ + म् **not** (~~gyāna~~). क् + ष् = क्ष्; रक्षा = र् + अ + क् + ष् + आ **not** ~~rakchā~~.

यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत ।

अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम् ॥ गीता ४-७ ॥

सन्धिविच्छेदः

यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिः भवति भारत ।

अभ्युत्थानम् अधर्मस्य तदा आत्मानम् सृजामि अहम्॥

ग्लानिः भवति = ग्लानि र् भवति = ग्लानिर्भवति । There is decline.

तदा आत्मानम् = तद् आ आत्मानम् = तद् आ त्मानम् = तदात्मानम् । Then myself.

सृजामि अहम् = सृजाम् इ अहम् = सृजाम् य् अहम् = सृजाम्यहम् । I bring into being.

There are two अनुस्वारसन्धिः ।

यदा = whenever; हि = indeed; धर्मस्य = right living; अभ्युत्थानम् = increase;

अधर्मस्य = wrong living.

O Bharata! Whenever there is decline in right living (and) an increase in wrong living, then I bring Myself into being (assume a physical body).

There will be homework!

The pdf link to slides and homework (answers provided to check your work) will be posted in the zoom video description section on my YouTube channel and on the AVC Sanskrit web page.

Next class will be on building blocks of the Sanskrit language.

THANK YOU & GOOD NIGHT

शुभरात्रिः